

УДК 94 (355+364)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ (НА МАТЕРІАЛАХ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)

Ірина Пуля

Національний музей історії України
Україна, 01001, м. Київ, вул. Володимирська, 2
e-mail: irapulya1@gmail.com

За роки незалежності України волонтерський рух так і не набув масового характеру. Лише Революція Гідності й агресія Російської Федерації проти України спровокували сплеск волонтерства. Діяльність волонтерів у зоні АТО на Донбасі – це унікальне явище, аналога якому немає у світовій історії. Політологами відзначається, що нині волонтерські об'єднання відіграють роль посередника між державою та широким колом громадськості по забезпеченню громадського контролю над усіма гілками влади.

Метою даного дослідження є показати як на законодавчому рівні прописана діяльність волонтерів, рівень волонтерського руху в Україні, використовуючи дані українських і зарубіжних соціологічних досліджень, а також зупинитися на двох експонатах із колекції Національного музею історії України, передані волонтерами, які працювали у зоні проведення антитерористичної операції.

Проблематику волонтерського руху в Україні досліджували І. Юрченко, Л. Шимченко, М. Козачук, І. Тохтарова, Н. Комарова, О. Панькова, О. Касперович, дослідження яких ґрунтуються на останніх соціологічних даних українських і міжнародних організацій з дослідження стану волонтерства в Україні.

Термін «волонтер» у перекладі з англійської означає «доброволець». Волонтер, добровільно, не переслідуючи корисних цілей, займається діяльністю на користь суспільства, не отримуючи за це грошової винагороди. Український соціолог Ірина Юрченко зазначає: «Волонтерство є суспільно-корисною безоплатною діяльністю, яка є чинником формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних та економічних цінностей і може набувати будь-яких форм від традиційних інститутів обопільної допомоги до мобілізованої суспільно-корисної праці під час криз або стихійного лиха, від проявів альтруїзму до структурованої організації волонтерського руху міжнародного масштабу» [1, с. 93].

Термін «волонтер» почали використовова-

ти наприкінці XVIII ст. у Франції. У 1792 р. під час Великої французької революції було розпущено королівську армію, але коли до кордонів країни підійшли австрійські війська, Франції терміново знадобився захист і тоді селяни, робітники та ремісники почали добровільно записуватися до національної гвардії. Їх називали волонтерами. Роком виникнення волонтерського руху вважається 1859 р., так як у цей час французький письменник-журналіст Анрі Дюман, вражений кривавими картинами битви при Сольфоріно, запропонував ідею створення Червоного Хреста – організації, яка працювала б на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу пораненим бійцям. Принципами, сформульованими Анрі Дюманом, керуються сьогодні волонтерські організації в усьому світі [2, с. 151]. Якщо провести паралель із сучасними подіями, то активізація волонтерського руху в Україні була спричинена наслідками кривавого розстрілу на Майдані Незалежності у Києві 18-20 лютого 2014 р. та військовим конфліктом на сході України.

Питання добротності, благодійності чи волонтерської діяльності не нові у світовій практиці та перебувають у полі зору не одного дослідження чи проекту. Прикладом можуть бути такі: Європейське дослідження цінностей (EVS), Світове дослідження цінностей (World Values Survey, WVS), Євробарометр та ін.

Масштаби діяльності волонтерів в Україні засвідчують, що рівень громадської свідомості у наших співгромадян значно зріс, про що свідчать і дані про світовий індекс благодійності за 2014 та 2015 рр., який щороку вираховується Charity Aid Foundation (Благодійний фонд, заснований 1924 р. у Великій Британії). Світовий індекс благодійності вираховується на основі даних щорічного дослідження Інституту Геллапа, який віддзеркалює відсоток населення країни, задіяного у благодійній діяльності, за трьома основними показниками: допомога ближнім, фінансова допомога та витрати особистого часу на волонтерську діяльність [3, с. 5].

Використовуючи дані офіційного сайту Charity Aid Foundation, у статті подаються дані світового індексу благодійності за 2014, 2015 рр., за якими Україна у 2014 р. посіла 103 місце серед 130 держав. У 2015 р. Україна піднялася на 23 позиції у цьому рейтингу, і тепер займає 89 місце серед 145 країн [4].

5 грудня 2014 р., Організація Об'єднаних Націй в Україні спільно з Урядом України та волонтерськими організаціями представили результати загальнонаціонального дослідження стану волонтерства в Україні.

Згідно висновків дослідження, яке провела компанія «GfK Ukraine», українці визнають велику роль волонтерського руху у суспільних процесах: 62% визнають роль волонтерів у політичних змінах 2014 р., 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства.

Під час дослідження учасники відповіли на запитання стосовно благодійності. 74% українців жертвували кошти на різні цілі коли-небудь у житті, з яких 25% почали жертвувати тільки у 2014 р. Суми пожертв українців різняться та складають від кількох гривень до 283000 грн. на рік. У 2014 р. найбільше українці жертвували на допомогу українській армії, пораненим і хворим дітям. У 2014 р. кількість українців, які жертвують кошти, збільшилась – 63% робили пожертви, тоді як до 2014 р. жертвували кошти 49% українців. У 2014 р. сума пожертв була більшою, аніж в інші роки. 43% тих, хто коли-небудь жертвував кошти, робили це напряму, третина не пам'ятає назви благодійної організації, через яку вони зробили внесок [5]. За даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» спільно з КМІС, 32,5% українців лише протягом травня-вересня 2014 р. мали досвід переказів коштів на рахунки української армії. Ще 23% громадян скористалися допомогою благодійних фондів і волонтерських організацій, передавши кошти, речі та продукти саме через ці громадські інституції. 9% громадян приймали участь у магазинних акціях, купивши товари за списками для потреб армії та передавши їх волонтерам [6].

Щороку 5 грудня відзначається Міжнародний день волонтера. Це свято засновано 1985 р., коли Генеральна Асамблея ООН запропонувала урядам відзначати саме цей день як день добровольця. 2011 р. було оголошено Роком волонтерства [3, с. 7].

Волонтерство у кожній із країн регулюється певним законодавством. В Україні воно офіційно визнано постановою Кабінету Міністрів від 10 грудня 2003 р. № 1895, якою також затверджено Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [7]. Дана постанова відповідно до постанови КМУ від 06 липня 2011 р. № 711 втратила чинність у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Закону від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI «Про волонтерську діяльність» [8].

30 жовтня 2014 р. приймається Закон України «Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції» № 1089 [9]. У загальних положеннях зазначено, що волонтер АТО – фізична особа – благодійник (громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах), яка досягла вісімнадцятирічного віку, провадить волонтерську діяльність на добровільній і безоплатній основі, внесена до Реєстру волонтерів антитерористичної операції згідно з Податковим кодексом України та Законом України «Про волонтерську діяльність».

Верховна Рада України 5 березня 2015 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» (№246-VIII), який набув чинності 1 квітня 2015 р. [10].

У зв'язку з Революцією Гідності та військовою агресією Російської Федерації проти України наше суспільство продемонструвало вражаючу здатність до консолідації, зумівши у короткий термін створити волонтерські організації, які взяли на себе матеріально-технічне забезпечення військових, збір коштів і продовольства, закупівлю медичного обладнання та медикаментів для поранених, допомогу біженцям з окупованих територій. Серед волонтерів люди різного матеріального достатку та прошарків суспільства. Цей рух справді став надзвичайно масовим і поступово зорганізувався у низку волонтерських організацій: «Самооборона Майдану», «Автомайдан», «Євромайдан-SOS» та інші. Тоді ж з'явилися перші зачатки паралельних структур: «Дорожній контроль» з «Автомайданом» свого часу фактично замінили собою державне ДАІ, «Народна Самооборона» – державну міліцію, новостворені батальйони замінили армійські утворення [11]. Міжнародні експерти визнають, що у жодній країні світу не зафіксовано такого потужного волонтерського руху.

З осені 2014 р. волонтери почали тісну співпрацю з Міністерством оборони України,

де створено раду волонтерів «Волонтерський десант». Представники волонтерських організацій залучені до речового, харчового та медичного забезпечення, деякі з них тепер працюють у департаментах Міністерства оборони, що відповідають за постачання Збройних Сил України [3, с. 10].

Враховуючи бурхливий розвиток подій, пов'язаних з російсько-українською війною на Сході України, Національний музей історії України не може стояти осторонь, тож проводить комплектування матеріалів з даної тематики. Велику допомогу з поповнення фондової колекції надають волонтери. Із зони АТО велику кількість розірваних снарядів, рештки «Градів», РПГ, гільз різних пускових установок передав Олександр Махно, який очолює благодійний фонд «Патріот миру», заснований працівниками НАЕК «Енергоатом» у 2004 р., а з червня 2014 р. допомагає військовим у зоні АТО [12; 13; 14].

З листопада 2014 р. музей співпрацює з волонтерською некомерційною організацією Фондом «Мір і Ко». У серпні 2014 р. його створив та очолив Мирослав Гай. Діяльність фонду відзначено грантом Міжнародної фундації Джорджа Сороса «Відродження». Це одна з найбільших благодійних фондів в Україні, яка сприяє ініціативам громадянського суспільства та підтримує проекти, спрямовані на розвиток відкритого, демократичного суспільства в Україні. Фонд заснував фінансист і філантроп Джордж Сорос у 1990 р. [15].

Мирослав киянин, закінчив Київський інститут театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого, викладає акторську майстерність і майстерність телеведучого на українському каналі «СТБ». З початком протестних акцій на Майдані у листопаді 2013 р. входив до 3-ї Сотні Самооборони, а з початком проведення АТО – гвардієць 1-го резервного батальйону Нацгвардії імені генерала Сергія Кульчицького.

До музею Мирослав Гай передав фрагмент прапора України, який було вивішено 14 травня 2014 р. на телевізійній вежі на горі Карачун, на той час ще окупованого Слов'янська, щоб підняти бойовий дух військ, які зазнавали постійних обстрілів. «Тоді там, на Карачуні, було гаряче. Нас практично постійно обстрілювали, у тому числі, і 120-мм калібром. Були великі проблеми з постачанням. Напередодні нашої «вилазки» загинуло кілька наших побратимів... І от в таких умовах у мене з'явився такий хуліганський певною мірою задум: підняти на телевежі наш прапор» [16]. Комбат 1-го батальйону 95-ї окремої аеромо-

більної бригади Тарас Сенюк спочатку категорично заборонив, тому що це було досить небезпечно, оскільки вежа вже була сильно пошкоджена. Але згодом на Карачун приїхав комбриг Михайло Забродський, який дозволив це зробити. «Він запитав: потягнете? Я відповів: Так. І ми, разом з десантником 95-ї бригади Сергієм Шевчуком полізли на вежу» [16]. Коли Мирослав приїхав до вже визволеного Слов'янська, як волонтер, віднайшов верхівку вежі, яка до того часу впала від сильних обстрілів, і «відшукав те, що лишилося від нашого прапора після тих жорстких обстрілів, які були... Аби колись показати його своїм дітям» [16]. Даний фрагмент прапора був на виставці до Дня прапора на Софіївській площі 23 серпня 2015 р. У серпні 2016 р. Мирослав передав його до Національного музею історії України на виставку до 25-ї річниці незалежності України «Слова незалежності». Після завершення виставки прапор надійшов до фондової колекції музею [13]. Це невеликий фрагмент 13x42,5 см жовтого кольору, з нерівними обпаленими краями, місцями розірваними. Має дві частини, спаяних між собою приблизно по центру. Одна зі сторін має червоні плями.

Саме Мирослав познайомив автора статті з волонтером Олександром Кононовим, який з дружиною Вікторією перебували три місяці у полоні (з 22 липня по 28 жовтня 2014 р.), звідки привезли прапор України [17]. Кононови від початку АТО допомагали «Айдару», 128-й і 30-й бригаді ЗСУ. Відвезли на передову свій телевизор, холодильник, продали всі цінності, навіть обручки, щоб купити бронезилети. «В мою «Газель» набивалась ціла толпа солдат в полном обмундировании, перегруженный микроавтобус садился на «пузо», Вика прыгала за руль, и мы ехали по самому «передку», по «нулевой» зоне. Бойцы нам говорили, что само наше присутствие поднимало им боевой дух» [18].

У той день Олександр та Вікторія їхали із Щастя, проїжджаючи селище Ювілейне, втрапили на ворожий блокпост. Розібратися у ситуації приїхав Сергій Литвин – майбутній заступник голови ради міністрів невизнаної ЛНР. «Подошел ко мне, приставил пистолет ко лбу и выстрелил. Вхолостую. Засмеялся, встал обойму и снова выстрелил, в последнюю секунду отведя оружие от моего лба. Пуля прошла по касательной, остался шрам. Потом то же самое проделал с Викой. Ей связали руки, надели на голову мусорный пакет, стали душить» [18]. Незважаючи на всі погрози їх не розстріляли, а відвезли до Ленінського рай-

відділу міліції Луганська, де тримали у підвальному приміщенні та продовжували допити. 19 серпня перевозять до Луганської обласної адміністрації. Майже всі полонені залучалися до робіт. Олександр через відсутність руки та ноги, які втратив на виробництві у 2005 р. увесь час перебував у підвальному приміщенні, а Вікторію виводили на роботи. Одного разу, прибираючи у Луганській комендатурі, яка розміщувалась у Жовтневій районній раді, Вікторія побачила, що замість ганчірки біля дверей коменданта Сергія Грачова кинута прапор України, знятий із флагштоку. Вона сховала його і зуміла вивезти із полону. Олександр стверджує, що саме Вікторії зобов'язані звільненням з полону, яка випадково побачила Віктора Муху та Сергія Шохіна із Спілки ветеранів Афганістану, що займалися обміном військовополонених. Вікторія пояснила, що вони цивільні, і вже три місяці у полоні, після чого Кононових включили до групи полонених і обміняли на сепаратистів. «Какой это был чудесный момент: нас перевели через линию разграничения – мост в Счастье. И мы подняли над головой украинский флаг!» (авт. вивезений з полону) [18]. Після 98 днів полону Кононови знову возили українським бійцям гуманітарну допомогу.

У 2015 р. Президент України Петро Порошенко підписав Указ «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Конституції України» [19]. За значний особистий внесок у державне будівництво, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові здобутки та високий професіоналізм нагороджено 163 особи, серед яких волонтери та громадські діячі, керівники підприємств та установ, працівники освіти, науки, культури, охорони здоров'я й ін. Вікторію Кононову відзначено орденом «За мужність» III ступеня, який Президент вручив 23 серпня на святкуванні Дня Прапора на Софіївській площі. Серед прапорів України які були представлені на виставці був і той, який врятувала Вікторія. Нині прапор на виставці «Історії з війни», що відкрилась 9 грудня 2015 р. у Національному музеї історії України.

У 2015 р. Олександр Кононов переїжджає до Житомирської обл. с.Десятини, де розвиває свою козину ферму, власноруч варить сири під торговою маркою «Сири Саніча», як екологічно чистий продукт. А взагалі, планів у нього багато. Найближчим часом завести кролів, курей, розвивати зелений туризм, запрошувати на психологічну реабілітацію та трудотерапію

ветеранів АТО. Своїми діями Олександр доводить, що навіть із однією рукою та ногою можна залишатись повноцінною людиною.

Війна змінила життя багатьох українців. Багато чоловіків залишили свої домівки й поїхали захищати Україну. Не меншу хоробрість показують жінки, які є і волонтерами і взяли в руки зброю. Становлення та динамічний розвиток волонтерського руху в Україні відбувається за рахунок внутрішніх волонтерів і зовнішніх ресурсів. Нині він дуже важливий, оскільки саме волонтери у перші місяці війни взяли на себе постачання українським військовим продовольства, одягу, медичного обладнання та медикаментів, допомагали біженцям з окупованих територій. Саме ця робота зараз необхідна, щоб зберегти власну суверенність і розбудити самосвідомість і самоідентичність українського суспільства, враховуючи що війна на сході України триває.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Козачук М.Б. Волонтерський рух в Україні в період кризового стану: соціологічний вимір / М.Б.Козачук [Електронний ресурс] // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Соціологія. – 2015. – Т. 258, Вип. 246. – С. 92-96. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2015_258_246_17
2. Шимченко Л.А. Волонтерський рух як один із феноменів забезпечення соціальної безпеки в Україні // Економічний вісник університету: зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 28/1. – С. 148-157.
3. Тохтарова І.М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин / І.М.Тохтарова [Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_2_5
4. Україна стала більш благонадійною за останній рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.depo.ua/ukr/life/ukrayina-stala-bilsh-blagodiynoyu-za-ostanniy-rik-26112015140500>
5. 85% українців вважають що волонтерський рух допомагає зміцненню миру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/press-release/85-ukrajinciv-vvazhajut-shcho-volonterskii-rukhdopomagaje-zmicnennju-miru/>
6. Офіційний сайт Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miskizhiteli.htm
7. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895 (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 711 (711-2011-п) від 06.07.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF>
8. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
9. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції від 30 жовтня 2014 р. № 1089 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14>
10. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?sessionid=FAD1840CBD9EFE08F593D15C4F5E80A4.app1?art_id=175688&c_at_id=160017
11. Волонтерський рух працює на відсутність держави [Еле-

ектронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/politics/543245cda2660/>

12. Національний музей історії України (далі НМІУ). – Фонди. – Колекційний опис № 876. т. 1. – Прапор України з автографами учасників антитерористичної операції м. Дебальцево Донецької обл., Україна, 2014 р. – 2015. – Т-9732. – «Війни» (Антитерористична операція на сході України).

13. НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 876. т. 3. – «Війни» (Антитерористична операція на сході України).

14. Офіційна сторінка у соціальній мережі Фейсбук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/pg/Благодійни-фонд-Патріот-Миру-1433962730228136/about/?ref=page_internal

15. Офіційний сайт Міжнародний фонд «Відродження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irf.ua/content/files/irf_report_2015_f.pdf

16. Мирослав Гай: коли піднімали прапор на Карачуні –

сприймали це, як хуліганську витівку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obozrevatel.com/crime/51329-miroslav-gay-koli-pidnimali-prapor-na-karachuni-sprijmali-tse-yak-huligansku-vitivku.htm>

17. НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 876. т. 1. – Прапор України з Жовтневої районної ради м. Луганськ, 2000-ні рр. – 2015. – Т-9733. – «Війни» (Антитерористична операція на сході України).

18. Александр Кононов: «Сепаратисты заставляли меня сбрить мой «бандеровский» чуб, но я не сдался» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/221436-separatisty-zastavlyali-menya-sbrit-moj-banderovskij-chub-no-ya-ne-sdalsya-teper-takoj-zhe-oseledec-u-moego-lyubimca-kozla-kuzi>

19. Указ Президента України № 367/2015 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Конституції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3672015-19169>

Пуля Ирина Волонтерський рух в Україні (на матеріалах колекції Національного музею історії України)

У статті розкривається історія волонтерського руху, аналізуються показники світового індексу благодійності, сучасний рівень благодійності в Україні. Волонтерство стало невід'ємною частиною змін в українському суспільстві, які розпочалися після подій на Майдані Незалежності. Розкрито причини цього процесу, а також передумови сучасного стану взаємовідносин держави та суспільства у сфері волонтерської діяльності.

Ключові слова: волонтер, волонтерський рух, світовий індекс благодійності, громадянське суспільство, прапор України

Пуля Ирина Волонтерское движение в Украине (на материалах коллекции Национального музея истории Украины)

В статье раскрывается история волонтерского движения, анализируются показатели мирового индекса благотворительности, современный уровень благотворительности в Украине. Волонтерство стало неотъемлемой частью изменений в украинском обществе, которые начали происходить после событий на Майдане Независимости. Раскрыты причины этого процесса, а также предпосылки современного состояния взаимоотношений государства и общества в сфере волонтерской деятельности.

Ключевые слова: волонтер, волонтерское движение, мировой индекс благотворительности, гражданское общество, флаг Украины

Pulya Iryna Volunteer movement in Ukraine (based on the collection of the National museum of Ukrainian history)

The article deals with the history of the volunteerism, analyzed performance index of world charity, the current state of philanthropy in Ukraine. December 5, 2014 Organization United Nations in Ukraine and the Government of Ukraine and voluntary organizations presented the results of a nationwide study of volunteering in Ukraine. The article presents findings of a study conducted by the company GfK Ukraine, Ukrainian recognize the important role of volunteerism in social processes: 62% recognize the importance of volunteers in the political changes of 2014, 85% believe that volunteering helps promote peace, and 81% tend to think of the volunteer motion obligatory part of civil society.

Also, tells the story of Ukrainian volunteers Miroslava Gaja, Victoriji and Alexandra Kononovych, who handed flags Museum of Ukraine.

Volunteering has become an integral part of the profound changes in the social structure of Ukrainian society, which began to happen after the recent events on the Maidan. Indicated that the subject matter concerned are engaged in native scientists as M. Kozachuk, O. Pankova, O. Kasperovych, O. Ishcenco, M. Chukhrai, I. Tokhtarova, L. Shimchenko. Theoretical Laws of Ukraine, other normative acts, printed periodic matters, internet resources, served theoretical and methodological basis of work. The reasons of this process are revealed, as well as the background of the current state of the state-society relations in the sphere of volunteering.

Keywords: volunteer, voluntary movement, World Index charity, civil society, flag Ukraine

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 21.11.2016 р.